

การศึกษาบทบาทพระเขมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท^๑

พระเปรม โชติปัญญา (ปอสูงเนิน)

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ศูนย์บัณฑิตศึกษา วิทยาเขตนครราชสีมา

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ของการศึกษา ๓ ประการ คือ (๑) ประวัติและความเป็นมาของ พระเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระเขมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท และ (๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้บทบาทพระเขมาเถรีเพื่อพัฒนาสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการวิจัยพบว่า

ประวัติและความเป็นมาของพระเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า พระภิกษุณีเขมาเถรี เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสาครราช ผู้ครองสาครนคร ในแคว้นมัททลรัฐ ทรงพระสิริโฉมงดงาม พระฉวีเป็นเงาดังแววนกยูง เมื่อเจริญพระชันษาได้อภิเษกเป็นพระมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารทรงละอายพระทัยที่พระมเหสีไม่ยอมเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งๆ ที่พระองค์ทรงคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า จึงทรงหาอุบายให้กวีผูกเพลงพรรณาสวนเวฬุวันซึ่งทรงอุทิศให้เป็นพระอาราม แล้วโปรดให้นำเครื่องประจําราชสำนักขับเพลงนั้น แม้ว่าพระนางจะเคยเสด็จสวนดังกล่าวแล้วหลายครั้ง แต่เมื่อได้รับฟังเพลงนั้นแล้วทรงรู้สึกเหมือนยังไม่เคยเสด็จและปรารถนาจะเสด็จทอดพระเนตรพระเวฬุวัน จึงทูลลาพระเจ้าพิมพิสารเสด็จยังเวฬุวันพร้อมด้วยข้าราชการ พระเจ้าพิมพิสารตรัสสั่งอำมาตย์ผู้ตามเสด็จให้หาทางนำพระนางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระนางทรงรังเกียจมานานแล้วว่าพระพุทธเจ้าทรงตำหนิรูปของคนทั้งหลาย พระนางทรงหลงพระรูปโฉมของตนเอง เกรงว่าจะถูกพระพุทธเจ้าตำหนิ แต่เมื่อจำต้องไปเฝ้า ก็ทรงประทับอยู่ข้างหลังพุทธบริษัททั้งหลายเพื่อมิให้พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็น พระพุทธเจ้าทรงทราบโดยญาณ จึงทรงเนรมิตรูปหญิงให้สวยงามกว่าพระนาง พระนางเห็นแล้วเทียบกับความงามของพระนางเอง ทรงเห็นว่าเหมือนดังกาเทียบกับหงส์ก็ทรงสลดพระทัย ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตให้พระนางเห็นรูปนั้นล่องว้ยไปตามลำดับ เป็นสาวใหญ่ เป็นวัยกลางคน จนแก่ชราหนึ่งเหยวี่ยน และล้มกลิ้งถึงแก่ความตาย แล้วทรงแสดงพระธรรม

^๑ บทความวิชาการพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา

เทศนาว่า สัตว์ที่ถูกความรักย่อมจืดอยู่ย่อมหม่นไปตามกระแสความรักเหมือนแมงมุมกกไข่ ย่อมเดิน
 ย่อมย่างไปตามสายใยที่ตัวเอง ปรากฏเมื่อกำจัดความรักเสียได้ ย่อมสิ้นห่วงหมดทุกข์ทั้งปวง
 พระนางส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาก็ตัดขาดความรักได้เด็ดขาด บรรลุพระอรหัตผลเป็น
 พระอรหันต์ แล้วเสด็จกลับมาทูลขอพระราชานุญาตจากพระเจ้าพิมพิสารเพื่อจะทรงผนวช
 พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้นำเสด็จไปทรงผนวชในสำนักพระภิกษุณีสงฆ์ เสร็จแล้วกลับมาเฝ้า
 พระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระภิกษุณีขึ้นมาเถรีเป็นพระอัครสาวิกฝ่ายขวา และได้ทรงเป็น
 กำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่พระธรรมวินัยจน ตลอดชีพ

บทบาทของพระเขมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าบทบาทของพระเขมาเถรี
 เป็นอุบาสิกาผู้ได้รับการยกย่องจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะทางด้านปัญญา
 ฝ่ายอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีปฏิสัมภิทา ๔ (คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถปัญญาแตกฉานในหลักธรรม ปัญญา
 แตกฉานในภาษา และปัญญาแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ) ย่อมเป็นการแสดงถึงคุณธรรมประจำตัว
 ของพระเขมาเถรีว่าเป็นผู้มีศีล และเป็นผู้มีศรัทธาที่พระองค์ได้ทรงตรัสกับพระอานนท์ ซึ่งมีบันทึกอยู่
 ในพระบาลีคัมภีร์ขุททกนิกาย คาถาธรรมบทแห่งปภินณกวรรค ความว่าบุคคลผู้มีศรัทธาผู้สมบูรณ์
 ด้วยศีล สัจจะ ผู้เพียบพร้อมด้วยยศและโภคทรัพย์ บุคคลนั้นจะไปสู่ประเทศใดๆ ย่อมเป็นผู้อันบุคคล
 นับถือบูชาแล้วในประเทศนั้น และเป็นบุคคลตัวอย่างผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้เลิศทางมีปัญญา
 มาก

การประยุกต์ใช้บทบาทพระเขมาเถรีเพื่อพัฒนาสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน พบว่า
 บทบาทที่สตรีไทยปัจจุบันจะนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมไทย มี ๔ ประการ คือ (๑) บทบาทด้านปฏิบัติ
 ในการครองเรือน (๒) บทบาทด้านปฏิบัติในการครองเพศบรรพชิต (๓) บทบาทด้านปฏิบัติในด้าน
 การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และ (๔) บทบาทด้านปฏิบัติในการเผยแผ่หลักธรรม นั้นมีความสำคัญ
 ยิ่งที่จะทำให้สตรีในสังคมไทยได้ปฏิบัติตามบทบาทและหน้าที่ที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อละความชั่ว ทำ
 ความดี ลดปัญหาความวุ่นวายอันเกิดจากภายในจิตใจ และปัญหาที่พบเจอภายนอก จนสามารถที่จะ
 ปฏิบัติธรรมได้มรรคผล นิพพานต่อไป

Abstract

This thesis The purpose of the study, three factors : (1) the history and
 origin of the Forum in Theravada Buddhism (2) to study the role of the KEMA Forum
 in Theravada and (3) to study the practice of the KEMA . conclusion Views in
 Theravada Buddhism.

History of the Forum in the Theravada Buddhist nun Khema conclude that rank . Into the daughter of God for persons Kingdom. Rule the city for similar Imus in the regional state attribute Glory and beauty makeover The hue is sleek recessed Peacock. Growth on the age of marriage is the consort of Lord Pimpitchaya substance. God Pimpitchaya substance ashamed of his heart, not his wife went to the Buddha, even though he is familiar with the Buddha. It was a ruse to tie the poem to music Qualifying Weruwan garden which was devoted to the monastery. Please give the singer singing then court . Although she never went to the park several times. But when I listen to music it feels like he never saw it coming , and would have gone Weluwan. God said goodbye Pimpitchaya Weruwan also went along with the government officials. God Pimpitchaya substance Pasha, said the king to find a way to bring her to the Buddha. She had long detested the Buddha 's rebuke of men . She was wandering monk makeover of its own. Fear of being blamed Buddha But when the need to I sat behind the Buddhists , that the Buddha sees . Buddha know by intuition So he created a woman to be beautiful than she . She saw then compared to the beauty of her own . He saw that as a check against the Reds , he will lose. Then she saw him invent a Buddha beyond the order a young age, mostly middle-aged. The old wrinkled leather And falling death He shows that the sermon . Love animals were stained mental rotation would love to train like a spider eggs . I went on to invade the rest of the fiber itself. Love Guru on eliminating waste. I worried that the end of suffering She sends signal to the flow was cut off preaching love strictly prohibited. The result is the saint attained the sainthood . Then he came back to ask the permission from God to the compound Pimpitchaya tonsure . Pimpitchaya compounds god please give guided tours of the house he entered the monastic nun . Completed and returned to the Buddha , the Buddha ordained Buddhist nun Khema Forum is the right eleven male . And was a major force in helping to spread the discipline to life.

Into the practices of the Forum in Theravada Buddhism . Educational practices of the enter to rank in Buddhism on issues related to the practice of the Lord into the Doctor in four factors: (1) practices of the householder (2) practices dominate Gender clamored (. 3) fostering practices in Buddhism and (4) dissemination practices principle is of paramount importance to Thailand 's social practice. Because the story of the KEMA Views considered in many aspects such as the role of the householder as well as the results achieved while holding Gender householder . So it is a good example and put into practice on a daily basis anyway. For the good of themselves and others .

๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธองค์ทรงยกย่องสถานะสตรีว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง ทั้งในสถานะของการเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท ที่จะร่วมกันเชิดชูและทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา และทั้งในฐานะของนักบวชผู้สามารถบรรลุนิพพาน สู่วิถีความเป็นพระอรหันต์ จนสู่เส้นทางแห่งความหลุดพ้นได้ และกลายมาเป็นบุคคลที่เป็นกำลังสำคัญที่สนับสนุนพระพุทธศาสนา จนได้รับยกย่องว่าเป็นผู้เลิศทางด้านต่างๆ ตลอดจนภิกษุณีทั้งหลาย ที่ท่านสามารถบรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ชั้นต่างๆ ก็มีจำนวนมากมายดั่งเช่น พระเขมาเถรี ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าทรงยกย่องว่าเป็นผู้มีปัญญามาก ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งภิกษุณีผู้เป็นเลิศทางปัญญา^๒

พระพุทธศาสนาได้แสดงให้เห็นว่าโลกได้ประจักษ์ถึงการยอมรับความเป็นอิสระทางจิตและวิญญาณ ยอมรับความสามารถของสตรีว่ามีศักยภาพที่จะพัฒนาทั้งกาย จิต และปัญญาให้เข้าสู่ภาวะสมบูรณ์สูงสุดได้เช่นเดียวกับบุรุษ ดังพระพุทธพจน์ว่า “ทางนั้นเป็นทางสายตรง ทิศนั้นไม่มีภัยรทที่ไร้เสียงประกอบด้วยล้อคือธรรม ความละอาย (หิริ) เป็นฝาประทุน ความรู้สึกตัว(สติ) เป็นเกราะหุ้มรถ สัมมาทิฐิเป็นตัวนำดังสารถี ยานนี้มีแก่ใครไม่ว่าจะเป็นหญิงหรือชาย เขาย่อมถึงนิพพานได้ด้วยยานนี้”^๓ บทบาทสำคัญในการช่วยกันรักษาพระศาสนา การประกาศพระศาสนาและสืบสานต่อพระธรรมวินัย มีใช้หน้าที่ของบุคคลกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพียงกลุ่มเดียว แต่เป็นหน้าที่ของบุคคลทั้ง ๔ หรือพุทธบริษัททั้ง ๔ ดังพระพุทธพจน์ที่ตรัสฝากพระธรรมวินัยไว้แก่พุทธบริษัท ๔ ว่า “เมื่อตถาคต

^๒ อง เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๒๖.

^๓ ส.ส. (ไทย) ๑๕/๔๖/๓๗.

ปรีนิพพาน ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยยังมีความเคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในกันและกัน นี่เป็นเหตุปัจจัยให้สัทธรรมตั้งมั่นอยู่นาน”^๔ พระพุทธพจน์นี้สะท้อนให้เห็นว่าผู้มีหน้าที่รักษาพระศาสนาก็คือพุทธบริษัททั้ง ๔ กล่าวโดยละเอียดก็คือ ทั้งพระสงฆ์ และคฤหัสถ์

แม้ว่าในปัจจุบันภิกษุณีไม่ปรากฏเหลืออยู่ในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาทแล้วก็ตาม แต่ในประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนา บทบาทและความสามารถของภิกษุณี จำนวนไม่น้อยปรากฏเป็นที่ประจักษ์ชัดแก่ชาวโลกมาตั้งแต่ครั้งพุทธกาล ภิกษุณีสงฆ์ได้เจริญควบคู่มากับภิกษุสงฆ์ในครั้งนั้น ภิกษุณีที่บำเพ็ญประโยชน์แก่ชาวโลก นอกจากมีคุณธรรม มีความประพฤติอันเป็นคุณสมบัติภายในตนเองอย่างดีจะต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญในหลักคำสอนจนสามารถสอนคนอื่นให้เข้าใจ ตลอดจนสามารถเอาชนะการรุกรานทางความคิด และคำสอนจากลัทธิศาสนาอื่นๆ ได้ ภิกษุณีบางรูปที่บรรลุนิพพานแล้ว ได้รับการยกย่องให้เป็นแบบอย่างแก่นุชนรุ่นหลัง ดังพุทธพจน์ว่า “เขมาเถรีเป็นตราฐ เป็นมาตรฐานของภิกษุณีผู้เป็นสาวิกาของเรา”^๕

หลังจากพระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในโลก พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญพุทธกิจที่สำคัญมากมายหลายประการในการปรับเปลี่ยนระบบความเชื่อในสังคมเสียใหม่ให้สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติ สิ่งสำคัญประการหนึ่งที่ทรงจรจรโลงสังคมให้มีความเจริญพัฒนานั้นคือความพยายามสอนหลักข้างระบบความเชื่อเรื่องวรรณะ และการกีดกันมนุษย์ในด้านต่างๆ การเข้าถึงพุทธธรรมมิใช่จะมีเฉพาะแต่บุรุษเท่านั้น พระองค์ได้ประทานสิทธิ์แก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม เข้าถึงจุดหมายสูงสุดที่พุทธธรรมจะให้เข้าถึงได้^๖ แม้ว่าการให้สิทธิ์นี้จะต้องทรงกระทำด้วยความหนักพระหฤทัย และด้วยความระมัดระวังเป็นอย่างยิ่งที่จะเตรียมการวางรูปให้สภาพการณ์ได้สิทธิของสตรีนี้ ดำรงอยู่ด้วยดีในสภาพสังคมสมัยนั้น เนื่องจากสิทธิของสตรีในการศึกษาอบรมทางจิตใจได้ถูกศาสนาพระเวทค่อยๆ จำกัดแคบเข้ามาจนแทบจะปิดตายแล้วในสมัยนั้น

พระพุทธศาสนากล่าวถึงศักยภาพของมนุษย์ว่า มนุษย์ที่ฝึกปฏิบัติและพัฒนาตนเองแล้ว จัดว่าเป็นมนุษย์ที่ประเสริฐ ดังพุทธภาษิตว่า ทนโต เสฏฺฐโฐ มนุสฺเสสุ แปลว่า “ในหมู่มนุษย์บุคคลที่

^๔ อัง. ปณจก.(ไทย) ๒๒/๒๐๗/๒๓๓.

^๕ ส. น. (ไทย) ๑๖/๑๗๒-๑๗๓/๒๒๔-๒๒๕.

^๖ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลคำศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

ฝึกตนแล้ว ย่อมเป็นผู้ประเสริฐ^๗ และการที่พระพุทธองค์ทรงยินยอมให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีทั้งที่สภาวะทางสังคมไม่อำนวย ก็ด้วยเหตุผลที่ว่า สตรีเมื่อบวชในพระธรรมวินัยแล้ว ก็สามารถประจักษ์แจ้งโลกุตรธรรมตั้งแต่ไสตปาตีตติผลถึงอรหัตตผลได้เช่นเดียวกับชาย^๘ แสดงว่าศักยภาพการพัฒนาของมนุษย์ไม่มีขีดจำกัดเพศเป็นการเปิดโอกาสทางการศึกษา การปฏิบัติทางศาสนาและการบรรลुरुธรรมยิ่งกว่าลัทธิศาสนาใดๆ

ในพระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย หมวดเถรีคาถา มีเหตุการณ์กล่าวถึงว่า พระเขมาเถรีเข้าไปนั่งพักอยู่ ณ โคนไม้ต้นหนึ่งในป่า มารประสงค์จะแก่งลือก จึงเข้ามากล่าวแก่พระเขมาเถรีว่า “สถานะซึ่งท่านอยู่ได้ยากเป็นที่เหล่าฤษีพึงลู่ถึง สตรีมีปัญญาแค่สองนิ้วย่อมไม่อาจบรรลุได้” พระเขมาเถรีกล่าวตอบว่า “ความเป็นหญิงจะเกี่ยวอะไร ในเมื่อใจตั้งมั่นดี ในเมื่อญาณเป็นไปอยู่แก่ผู้เห็นแจ้งธรรมอย่างถูกต้อง ผู้ใดยังมีความยึดถืออยู่ว่า เราเป็นหญิง หรือเราเป็นชาย หรือยังมีความรู้สึกค้างใจอยู่ว่า เรามี เราเป็น มารจึงควรจะพูดกับเขาผู้นั้น”^๙ สตรีจำนวนไม่น้อยที่เข้ามาบวชและพัฒนาตน ฝึกตนในพระพุทธศาสนาได้สร้างชื่อเสียงโดดเด่น และพิสูจน์สติปัญญาความรู้ความสามารถให้เป็นที่ประจักษ์แก่สังคมหลายต่อหลายรูป ในสังยุตตนิคาย พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามปัญหาธรรมกับพระเขมาเถรี แล้วนำปัญหานั้นไปทูลถามพระพุทธเจ้า เมื่อฟังคำเฉลยจากพระพุทธเจ้าแล้ว จึงยกย่องพระเขมาเถรีว่ามีสติปัญญาเฉลียวฉลาด มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถตอบปัญหาได้เทียบกับพระสัพพัญญุตญาณ อัครวิธีตรงกันทุกอย่าง^{๑๐} พระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระเขมาเถรีว่าเป็นผู้มีปัญญามาก ทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งภิกษุณีผู้เป็นเลิศทางด้านปัญญา^{๑๑}

ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ จึงมีความจำเป็นจะต้องศึกษาประวัติของพระเขมาเถรีที่มีส่วนสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และบทบาทต่าง ที่พระเขมาเถรีได้แสดงให้เห็นว่าสตรีก็สามารถที่จะบวชและบรรลุมรรคผลนิพพานในพระพุทธศาสนาได้ ไม่ต่างจากบรรพบุรุษหรือภิกษุแต่อย่างใด รวมถึงแนวทางใดที่พระเขมาเถรีจึงได้รับพระพุทธเจ้าทรงยกย่องพระเขมาเถรีว่าเป็นผู้มีปัญญามาก และทรงแต่งตั้งไว้ในตำแหน่งภิกษุณีผู้เป็นเลิศทางด้านปัญญา จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาเพื่อ

^๗ พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๗๒.

^๘ วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๑๕/๓๒๓.

^๙ พุ.เถรี. (ไทย) ๒๖/๔๓๗/๔๕๑.

^{๑๐} ส. สฬา. (ไทย). ๑๘/๔๑๐/๓๒๙.

^{๑๑} อ.จ. เอกก. (ไทย) ๒๐/๒๓๖/๒๖.

สามารถที่จะนำมาเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สตรีไทยในสังคมปัจจุบันที่จะได้นำเอาบทบาททั้งหลายของพระเชมาเถรีมาประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตของสตรีต่อไป

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๒. เพื่อศึกษาบทบาทของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท
๓. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้บทบาทพระเชมาเถรีเพื่อพัฒนาสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน

๓. วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) มุ่งเน้นการศึกษาบทบาทของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท ดังต่อไปนี้

๑. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๒. ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี งานวิจัย หนังสือ ตำรา เอกสารที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัยนี้
๓. วิเคราะห์ข้อมูลตามกรอบของวัตถุประสงค์
๔. สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอ
๕. เสนอผลการวิจัยโดยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

๔. สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยกำหนดวัตถุประสงค์การศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ (๑) ศึกษาประวัติและความเป็นมาของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๒) เพื่อศึกษาบทบาทของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท (๓) เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้บทบาทพระเชมาเถรีเพื่อพัฒนาสตรีในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า

ประวัติและความเป็นมาของพระเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท สรุปได้ว่า พระภิกษุณีเชมาเถรี เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าสาครราช ผู้ครองสาครนคร ในแคว้นมัททรัฐ ทรงพระสิริโฉมงดงาม พระฉวีเป็นเงาดั่งแววนกยูง เมื่อเจริญพระชันษาได้อภิเษกเป็นพระมเหสีของ

พระเจ้าพิมพิสาร พระเจ้าพิมพิสารทรงละอายพระทัยที่พระมเหสีไม่ยอมเสด็จไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ทั้งๆ ที่พระองค์ทรงคุ้นเคยกับพระพุทธเจ้า จึงทรงหาอุบายให้กวีผูกเพลงพรรณาสวนเวฬุวันซึ่งทรง อุทิศให้เป็นพระอาราม แล้วโปรดให้นำร้องประจำราชสำนักขับเพลงนั้น แม้ว่าพระนางจะเคยเสด็จ สวन्दังกล่าวแล้วหลายครั้ง แต่เมื่อได้รับฟังเพลงนั้นแล้วทรงรู้สึกเหมือนยังไม่เคยเสด็จและปรารถนา จะเสด็จทอดพระเนตรพระเวฬุวัน จึงทูลลาพระเจ้าพิมพิสารเสด็จยังเวฬุวันพร้อมด้วยข้าราชการ พระเจ้าพิมพิสารตรัสสั่งอำมาตย์ผู้ตามเสด็จให้หาทางนำพระนางไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระนางทรง รังเกียจมานานแล้วว่าพระพุทธเจ้าทรงดำหนิรูปของคนทั้งหลาย พระนางทรงหลงพระรูปโฉมของ ตนเอง เกรงว่าจะถูกพระพุทธเจ้าตำหนิ แต่เมื่อจำต้องไปเฝ้า ก็ทรงประทับอยู่ข้างหลังพุทธบริษัท ทั้งหลายเพื่อมิให้พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็น พระพุทธเจ้าทรงทราบโดยญาณ จึงทรงเนรมิตรูป หลึงให้สวยงามกว่าพระนาง พระนางเห็นแล้วเทียบกับความงามของพระนางเอง ทรงเห็นว่าเหมือน ดังกาเทียบกับหงส์ก็ทรงสลดพระทัย ครั้นแล้วพระพุทธเจ้าทรงเนรมิตให้พระนางเห็นรูปนั้นล่องลอยไป ตามลำดับ เป็นสาวใหญ่ เป็นวัยกลางคน จนแก่ชราหนึ่งเหยว่น และล้มถึงแก่ความตาย แล้วทรง แสดงพระธรรมเทศนาว่า สัตว์ที่ถูกความรักข้อมจิตอยู่ข้อมหมุ่นไปตามกระแสความรักเหมือนแมงมุม กกไข่ ข้อมเดินข้อมย่างไปตามสายใยที่ท้าวเอง ปรารถนาเมื่อกำจัดความรักเสียได้ ข้อมลื่นห้วงหมดทุกข์ ทั้งปวง พระนางส่งญาณไปตามกระแสพระธรรมเทศนาก็ตัดขาดความรักได้เด็ดขาด บรรลุพระ อรหัตตผลเป็นพระอรหันต์ แล้วเสด็จกลับมาทูลขอพระราชานุญาตจากพระเจ้าพิมพิสารเพื่อจะทรง ผนวช พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้นำเสด็จไปทรงผนวชในสำนักพระภิกษุณีสงฆ์ เสร็จแล้วกลับมาเฝ้า พระพุทธเจ้าพระพุทธเจ้าทรงแต่งตั้งพระภิกษุณีเขมาเถรีเป็นพระอัครสาวิกฝ่ายขวา และได้ทรงเป็น กำลังสำคัญในการช่วยเผยแผ่พระธรรมวินัยจนตลอดชีพ

บทบาทของพระเขมาเถรีในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าพระเขมาเถรีเป็นอุบาสิกา ผู้ได้รับการยกย่องจากองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เป็นเอตทัคคะทางด้านปัญญา ฝ่ายอุบาสิกา เป็นผู้ที่มีปฏิสัมภทา ๔ (คือ ปัญญาแตกฉานในอรรถปัญญาแตกฉานในหลักธรรม ปัญญาแตกฉานใน ภาษา และปัญญาแตกฉานในปฏิภาณไหวพริบ) ย่อมเป็นการแสดงถึงคุณธรรมประจำตัวของพระเขมา เถรีว่าเป็นผู้มีศีล และเป็นผู้มีศตามที่พระองค์ได้ทรงตรัสกับพระอานนท์ ซึ่งมีบันทึกอยู่ในพระบาลี คัมภีร์ขุททกนิกาย คาถาธรรมบทแห่งปภินณกวรรค ความว่าบุคคลผู้มีศรัทธาผู้สมบูรณ์ด้วยศีล สัจจะ ผู้เพียบพร้อมด้วยยศและโภคทรัพย์ บุคคลนั้นจะไปสู่ประเทศใดๆ ย่อมเป็นผู้อันบุคคลนับถือบูชาแล้ว ในประเทศนั้น พระภิกษุณีเขมาได้เป็นกำลังสำคัญในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้บำเพ็ญกิจที่เป็น ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนาเป็นเวลาพอสมควร จนมีคำต่อท้ายชื่อว่า พระเขมาเถรี และท่านก็ได้

นิพพานในเวลาต่อมาตามอายุขัย คุณธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่าง พระเชมาเถรีมีคุณธรรมที่ควรยึดถือเป็นแบบอย่างหลายประการ ดังนี้

๑. เป็นผู้ที่มีเหตุผล เช่น พิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายล้วนไม่มีอะไรที่แน่นอน ไม่มีแก่นสาร แม้แต่รูปร่างส่วยโสภณของพระนาง จนทำให้พระนางบรรลุโสดาบัน และได้สำเร็จมรรคผลเป็นพระอรหันต์ในที่สุด

๒. เป็นผู้ที่มีปัญญา สามารถเข้าใจพระธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้าได้รวดเร็วและมีความสามารถแสดงธรรมได้วิจิตรพิสดาร ทำให้คนที่มาฟังธรรมหรือสนทนาธรรมเกิดความลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ละเว้นความชั่ว ประพฤติความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส ท่านได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่า เป็นพระภิกษุที่เลิศในทางปัญญา และได้การแต่งตั้งให้เป็นพระอัครสาวิกาเบื้องขวา

๓. เป็นผู้ที่มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถโต้ตอบปัญหาได้ฉับไวและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี ซึ่งคุณธรรมข้อนี้เห็นได้จากครั้งหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลเข้าไปซักถามปัญหาที่ลึกซึ้งตอบให้เข้าใจยาก แต่ด้วยไหวพริบพระเชมาเถรีสามารถโต้ตอบปัญหา และยกอุปมาอุปไมยให้พระเจ้าปเสนทิโกศลสดับฟังจนเข้าใจแจ่มแจ้ง

การประยุกต์ใช้บทบาทของพระเชมาเถรีเพื่อพัฒนาสตรีในสังคมไทยในปัจจุบัน การศึกษาแนวทางการปฏิบัติของพระเชมาเถรีในพระพุทธศาสนาในประเด็นที่เกี่ยวกับแนวทางการปฏิบัติของพระเชมาเถรีใน ๔ ประการ คือ (๑) แนวทางปฏิบัติในการครองเรือน (๒) แนวทางปฏิบัติในการครองเพศบรรพชิต (๓) แนวทางปฏิบัติในด้านการอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และ (๔) แนวทางปฏิบัติในการเผยแผ่หลักธรรม นั้นมีความสำคัญยิ่งที่จะทำให้สตรีในสังคมไทยปัจจุบันได้ปฏิบัติตามบทบาทและหลักธรรม กล่าวคือ ในด้านของบทบาทที่มีต่อเพื่อนพรหมจารีย์ การอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และบทบาทการนำหลักธรรมไปใช้ในชีวิตอันเป็นแบบอย่างที่ดีแก่สตรีไทย กล่าวคือ

๑. สตรีไทยเป็นผู้ที่มีเหตุผล เช่น พิจารณาเห็นสิ่งทั้งหลายล้วนไม่มีอะไรที่แน่นอน ไม่มีแก่นสาร แม้แต่รูปร่างส่วย การตกแต่งศัลยกรรมต่างๆ อันนำมาซึ่งความสิ้นเปลืองและหลงไปตามกิเลส ตัณหามิใช่การปฏิบัติตามหลักการพระพุทธศาสนา ๒. สตรีไทยเป็นผู้ที่มีปัญญา สามารถเข้าใจพระธรรมเทศนาของพระภิกษุ หรือแม้กระทั่งผู้ปฏิบัติธรรมร่วมกันได้รวดเร็วและมีความสามารถแสดงธรรมได้วิจิตรพิสดาร ทำให้คนที่มาฟังธรรมหรือสนทนาธรรมเกิดความลึกซึ้งในพระพุทธศาสนา ละเว้นความชั่ว ประพฤติความดี และทำจิตใจให้ผ่องใส ๓. สตรีไทยเป็นผู้ที่มีไหวพริบปฏิภาณ สามารถโต้ตอบปัญหาได้ฉับไวและแก้ปัญหาเฉพาะหน้าได้ดี เพราะบุคคลที่เป็นสตรีจะมีเวลาในการปฏิบัติธรรมน้อย เพราะมีกิจการงานมาก ทั้งงานครอบครัว สังคม และประการ

สำคัญสตรีไทยส่วนใหญ่จะเป็นผู้สูงอายุมากกว่าวัยรุ่นหรือวัยกลางคน ทำให้ปัญหาที่เกิดกับสตรีไทยมีมากมาย เช่น ปัญหาการฆ่าตัวตาย ปัญหาการหย่าร้าง เป็นต้น ซึ่งปัญหาเหล่านี้ล้วนเกิดจากการที่สตรีไทยไม่ประกอบด้วยเหตุผล ไม่พิจารณาให้เห็นด้วยปัญญาหรือใช้ปัญญาในทางที่ผิด รวมถึงไม่มีปฏิภาณไหวพริบในการแก้ไขปัญหา จึงไม่มีหลักธรรมในใจที่จะสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย พระภิกษุณีเขมาเถรีจึงเป็นผู้ที่มีความรู้ ความสามารถ และบทบาทที่สำคัญที่จะช่วยพัฒนาสตรีไทยปัจจุบันให้อยู่ในศีลธรรมอัน ประกอบด้วยเหตุผลและมีปัญญาในการแก้ไขปัญหาชีวิตต่อไป

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

บทความวิชาการพุทธศาสตร์มหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีการศึกษา

๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป. อ. ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๘.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.